

CZĘŚĆ II

BADANIA KRYMINOLOGICZNE

◆ BEATA GRUSZCZYŃSKA

WOKÓŁ MIĘDZYNARODOWYCH BADAŃ NAD PRZEMOCĄ WOBEC KOBIEC

DOI 10.5281/ZENODO.3379344

Kreatywność, aktywność i pracowitość Profesor Ireny Rzeplińskiej są znane i doceniane w środowisku kryminologów i prawników. Zawdzięczamy Jej wiele, osobiście mam wobec Niej ogromny dług wdzięczności za Jej wspaniały pomysł i namówienie mnie do podjęcia pierwszych polskich badań ilościowych nad przemocą wobec kobiet. W 2003 r. otrzymałam grant Komitetu Badań Naukowych na przeprowadzenie The International Violence Against Women Survey (IVAWS). I tak się zaczęło. Irenko, przez kilkadziesiąt już lat mam przyjemność i zaszczyt być w kręgu Twoich naukowych przyjaciół, za co składam serdeczne podziękowania.

***

Koncepcja międzynarodowych badań nad przemocą wobec kobiet zrodziła się na początku XXI w. w obliczu coraz szerszych dyskusji o potrzebie przeciwdziałania temu zjawisku. Przemoc wobec kobiet występuje we wszystkich krajach i przybiera różne formy, niekiedy bardzo niebezpieczne, zagrażające nawet życiu. Niezależnie od działań podejmowanych w poszczególnych państwach szczególne znaczenie miała Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet przyjęta na Światowej Konferencji Praw Człowieka w Wiedniu w 1993 r.¹ Deklaracja uwzględniała różne formy przemocy, w tym fizyczną, seksualną i psychiczną, i stała się ważnym mechanizmem zobowiązującym do zapobiegania przemocy oraz ścigania i karania jej sprawców. Z kolei naczelnym przesłaniem Deklaracji Pekinńskiej podpisanej w 1995 r.

◆ Dr hab. Beata Gruszczyńska, prof. UW, Uniwersytet Warszawski, ORCID: 0000-0002-1102-8530

1 Declaration on Elimination of Violence Against Women, adopted by UN General Assembly, Resolution A/RES/48/104 of 20th December 1993.

na zakończenie Czwartej Światowej Konferencji w Sprawie Kobiet zorganizowanej pod egidą ONZ było podkreślenie wagi problemu przemocy wobec kobiet również w kontekście naruszenia godności człowieka², a także rozszerzenia definicji przeciwdziałania przemocy na przewycięzanie wszelkich form nierówności między kobietami i mężczyznami w różnych sferach życia rodzinnego i zawodowego, a także społecznego³.

Jednym z pierwszych przedsięwzięć nawiązujących do Deklaracji Pekinńskiej było podjęcie Międzynarodowych Badań nad Przemocą wobec Kobiet (International Violence Against Women Survey – IVAWS) przez 11 krajów, w tym – w Europie – przez Polskę, Czechy, Danię, Grecję, Włochy i Szwajcarię⁴. Projekt IVAWS miał charakter badania wiktyimizacyjnego, którego nadrzędnym celem była charakterystyka zjawiska przemocy wobec kobiet poprzez dotarcie do kobiet pokrzywdzonych przemocą i uzyskanie informacji dotyczących zarówno przyczyn i przebiegu zdarzeń, traumatycznych doznań, jak i m.in. obecności dzieci w czasie konfliktów. Chodziło także o oszacowanie skali przemocy w poszczególnych krajach uczestniczących w projekcie oraz jej wymiar międzynarodowy.

Koncepcja IVAWS została opracowana na podstawie kanadyjskich badań nad przemocą wobec kobiet prowadzonych od lat 80. oraz Międzynarodowych Badań Wiktyimizacyjnych (International Crime Victims Survey – ICVS)⁵. Projekt IVAWS był realizowany pod auspicjami Instytutów działających w ramach ONZ, tj. HEUNI (European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations) i UNICRI (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute) oraz Kanadyjskie Biuro Staty-

2 M. Płatek, *Ochrona prawna przed przemocą wobec kobiet i przemocą domową* [w:] *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet, w tym kobiet starszych i kobiet z niepełnosprawnościami*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2013, nr 7.

3 Beijing Declaration and Platform for Action, Beijing +5 Political Declaration and Outcome, United Nations 1995, reprinted by UN Women in 2014, http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/csw/pfa_e_final_web.pdf?la=en&vs=800 [dostęp: 16.05.2019].

4 H. Johnson, N. Ollus, S. Nevala, *Violence Against Women. An International Perspective*, Springer, New York 2007.

5 P. Mayhew, J.J.M. van Dijk, *Criminal Victimization in Eleven Industrialised Countries. Key findings from the 1996 International Crime Victims Survey*, Ministry of Justice, The Hague, 1997.

styczne (Statistics Canada). Zespół metodologiczny projektu IVAWS składał się z pracowników badawczych wymienionych instytucji oraz z grupy ekspertów reprezentujących kraje uczestniczące w badaniu⁶. W związku z wieloma problemami natury metodologicznej oraz organizacyjnej przed rozpoczęciem badań podstawowych w Polsce oraz w Australii, Danii, Kanadzie, Kostaryce i we Włoszech przeprowadzono pilotaż, którego wyniki stanowiły bazę ostatecznej wersji badania zasadniczego⁷.

Narzędziem badawczym IVAWS był wystandaryzowany kwestionariusz ankiety dostosowany do warunków kulturowych krajów uczestniczących w programie. Ostateczna wersja kwestionariusza była wynikiem międzynarodowej dyskusji na temat zakresu i sposobu badania przemocy doznawanej przez kobiety i obejmowała zagadnienia przemocy fizycznej, seksualnej i psychicznej w relacji partnerskiej i pozapartnerskiej. Ankieta była stosunkowo obszerna, dotyczyła prywatnych sfer życia kobiety, toteż dużą wagę przywiązywano do właściwego sposobu przeprowadzenia wywiadu, aby uzyskane informacje były rzetelne i wiarygodne oraz nie naruszały godności i intymności respondentek.

Obok pytań na temat różnych form przemocy kwestionariusz zawierał pytania o poczucie bezpieczeństwa, sytuację rodzinną oraz materialną. Kobiety pozostające w związkach z mężczyznami były również pytane o opinię na temat organizacji świadczących pomoc kobietom w sytuacjach przemocowych. Istotne były także informacje na temat zgłoszenia przemocy oraz reakcji policji i rodzaju pomocy, w tym np. przekazania przez policję informacji o ośrodkach i instytucjach wsparcia dla osób pokrzywdzonych⁸.

6 Międzynarodową grupę ekspertów stanowili: Natalia Ollus, Sami Nevala (HEUNI), Holly Johnson (Statistics Canada), Anna Alvazzi del Frate, John van Kesteren (UNICRI), Beata Gruszczyńska (Polska), Montserrat Sagot (Kostaryka), M. Giuseppina Muratore (Włochy), Martin Killias (Szwajcaria), Britta Kyvsgaard (Dania), Lillian Artz (Afryka Płd.), Natalia Kostenko (Ukraina), Pat Mayhew (Wielka Brytania), Yanti Purnianti (Indonezja).

7 B. Gruszczyńska, *Międzynarodowe badania nad przemocą wobec kobiet IVAWS. Rezultaty polskiego badania pilotażowego*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. Profesora Stanisława Batawii” 2003, nr 12. To podsumowanie wyników pilotażu było przedmiotem dyskusji na Międzynarodowym Sympozjum Wiktymologicznym w Stellenbosch w 2003 r.

8 Eadem, *Reakcja policji na przemoc wobec kobiet w Polsce. Wyniki IVAWS (International Violence Against Women Survey)* [w:] M. Jankowska-Oklejak,

W Polsce badanie IVAWS zostało przeprowadzone w 2004 r., a jego wyniki istotnie wpłynęły na postrzeganie rozmiarów i zakresu przemocy⁹. Badaniem podstawowym objęto 2 009 kobiet w wieku 18–70 lat wybranych w ogólnopolskiej próbie losowej, co pozwoliło na uogólnienie rezultatów na całą populację. Opublikowane wyniki wywołały dyskusje, liczne komentarze i pośrednio przyczyniły się do szeregu działań prewencyjnych¹⁰. W realizacji badania zastosowano metodę wywiadów bezpośrednich (*face-to-face*) prowadzonych przez specjalnie przeszkolone ankieterki CBOS. Dużą wagę przywiązywano do odpowiedniego doboru ankieterek oraz ich teoretycznego i praktycznego przygotowania. Przeżycia związane z doznawaną przemocą, o których mówiły respondentki, były niekiedy bardzo traumatyczne, co wymagało od ankieterek prowadzących wywiad umiejętności uspokojenia i neutralizacji emocji respondentek. Zdarzało się, że wśród ankieterek odzywały ich własne wspomnienia doznań przemocy i one same wymagały opieki i pomocy¹¹. Ważną rolę w praktycznym przygotowaniu ankieterek odegrały warsztaty szkoleniowe z zastosowaniem techniki *role playing*, przybliżające różnorodne nieoczekiwane sytuacje, w jakich mogły znaleźć się ankieterki¹².

Wyniki badań IVAWS dobitnie pokazały, że skala przemocy jest bardzo duża, a oficjalne statystyki pokazują jedynie niewielką jej część. Rzeczywiste rozmiary przemocy są nieznanne, przemoc nieujawniona, a niekiedy nawet nieuświadomiona, czyli tzw. ciemna liczba jest pokaźna i trudna do oszacowania. Taka sytuacja występuje zarówno w Polsce,

---

A. Reszka (red.), *Przeciwdziałanie przemocy – Praktyka w Polsce i Europie. Międzynarodowe seminarium w ramach wdrażania w Polsce „Programu szczegółowego UE na rzecz zapobiegania i zwalczania przemocy wobec dzieci, młodzieży i kobiet oraz ochrony ofiar i grup ryzyka na lata 2007–2013 – DAPHNE III”*. Materiały pokonferencyjne, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Wydawnictwo Centrum Szkolenia Policji, Warszawa–Legionowo 2009.

- 9 Badanie zostało zrealizowane pod kierunkiem Beaty Gruszczyńskiej ze środków Komitetu Badań Naukowych w latach 2003–2006; KBN Nr 2 H02A 01724.
- 10 B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet. Aspekty prawnokryminologiczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
- 11 We wszystkich krajach, w których realizowano IVAWS, organizacje zajmujące się pomocą pokrzywdzonym kobietom służyły radą i wsparciem; w Polsce były to m.in. Fundacja Feminoteka oraz Centrum Praw Kobiet i Niebieska Linia.
- 12 Warsztaty *role playing* prowadzone były pod kierunkiem dr Lucyny Kirwil.

jak i w innych państwach. Różnic można doszukiwać się jedynie na podstawie pogłębionej analizy, biorąc pod uwagę różnorodne uwarunkowania przemocy, politykę państwa w zakresie jej przeciwdziałania, a także społeczne jej aspekty, w tym m.in. pozycję kobiet w życiu publicznym i zawodowym.

Ogólnie biorąc, na podstawie polskiego badania IVAWS okazało się, że ogólny wskaźnik wiktyimizacji wyniósł 34,6%, co oznacza, że średnio co trzecia kobieta w swoim dorosłym życiu doznała ze strony mężczyzny przemocy fizycznej, seksualnej lub jednej i drugiej. Roczny wskaźnik wiktyimizacji wyniósł 6%, co wskazuje, że szacunkowo w ciągu 12 miesięcy przemoc mogła osiągnąć niemal miliona kobiet¹³. Najczęściej była to przemoc fizyczna (popychanie, ciągnięcie za włosy, kopanie, uderzenie pięścią, a także duszenie, użycie noża lub oblanie substancją żrącą), która dotyczyła ok. 690 tys. kobiet, ale w wielu przypadkach towarzyszyła jej również przemoc seksualna (nawet w ponad 140 tys. przypadków). Sprawcami przemocy najczęściej byli partnerzy (w szeroko pojętej definicji to zarówno obecni i byli małżonkowie, jak i konkubenci, a także *boyfriends*). Konsekwencje przemocy (zwłaszcza tej ze strony byłego partnera) były niemal w co drugim przypadku bardzo poważne i wymagały pomocy lekarskiej, a nawet pobytu w szpitalu. Zdaniem pokrzywdzonych kobiet w prawie 2/3 przypadków sprawcy byli pod wpływem alkoholu. Jak pokazały wyniki polskiego badania IVAWS, jednym z istotnych czynników ryzyka wiktyimizacyjnego w dorosłym życiu kobiety były doświadczenia z dzieciństwa i to zarówno doznania przemocy ze strony jednego lub obojga rodziców, jak i bycie świadkiem przemocy doznawanej przez matkę¹⁴. Pomimo faktu, że ponad połowa przypadków, o których mówiono, była bardzo poważna, zaledwie co czwarta kobieta zgłosiła zdarzenie policji. Kobiety znacznie częściej zgłaszały zdarzenia przemocy ze strony partnera (obecnego lub byłego) niż ze strony innych mężczyzn. W ocenie znacznego odsetka badanych dominowały opinie, że policja powinna zadziałać szybciej, dostarczyć pokrzywdzonym odpowiednie informacje, „skierować” kobiety do placówek pomocowych. Ogólnie biorąc, kobiety

13 W estymacji przedziałowej liczby kobiet doświadczających przemocy w ciągu 12 miesięcy przyjęto współczynnik ufności $1-\alpha = 0,95$.

14 B. Gruszczyńska, *Woman victimization risk of violence in Poland* [w:] S. Caneppele, F. Calderoni (red.), *Organised Crime, Corruption and Crime Prevention. Essays in Honour of Ernesto U. Savona*, Springer, Cham 2014.

zdecydowanie lepiej oceniały reakcję policji w przypadku zdarzenia ze strony partnera niż innych mężczyzn¹⁵. Dużą rolę w przeciwdziałaniu przemocy odgrywają szeroko zakrojone działania organizacji pozarządowych, kampanie przeciwko przemocy domowej, a także ich nagłaśnianie w środkach masowego przekazu.

Wyniki porównawcze pokazały, że zdarzenia przemocy najczęściej miały miejsce w Danii, Czechach, a także w Australii i na Kostaryce. Rzadziej dochodziło do nich w Polsce i Szwajcarii, jednak i w tych krajach co najmniej co trzecia kobieta została pokrzywdzona przemocą¹⁶. Formy przemocy były niekiedy bardzo drastyczne: poparzenia, duszenie, użycie noża, a nawet broni palnej. Takie przypadki miały miejsce najczęściej w Australii i na Kostaryce, prawie dwukrotnie rzadziej zdarzały się w Polsce, Danii i Czechach. Przemoc fizyczna ze strony partnera była bardzo dotkliwa we wszystkich krajach, najczęściej było to bicie, kopanie, policzkowanie. Takie przypadki najczęściej miały miejsce w Czechach i na Kostaryce, najrzadziej zaś – w Polsce (co szósta badana) i w Szwajcarii (co dziesiąta).

Badanie IVAWS zarówno pod względem metodologii, realizacji, jak i analizy wyników zapoczątkowało europejskie badania porównawcze dotyczące przemocy. Opracowany przez międzynarodowy zespół badawczy (z udziałem autorki niniejszego tekstu) podręcznik *Manual on Victimization Survey* zawierający obszerny materiał dotyczący szeregu zagadnień metodologicznych, wskazówek, przykładów oraz analitycznych opisów wcześniejszych badań stał się podstawą kolejnych przedsięwzięć i projektów¹⁷.

Kolejnym międzynarodowym, a ściślej europejskim przedsięwzięciem było badanie przemocy wobec kobiet zainicjowane i zrealizowane pod auspicjami Europejskiej Agencji Praw Człowieka

15 Cenną inicjatywą jest organizowany przez Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” od 2008 r. konkurs „Policjant, który mi pomógł” wzmacniający rolę policji w zakresie pomocy pokrzywdzonym przemocą. Zob. <http://www.niebieskaLinia.pl/6448-trwa-xii-edycja-konkursu-policjant-ktory-mi-pomogl> [dostęp: 5.05.2019].

16 B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet i reakcja policji w perspektywie międzynarodowej*, „Archiwum Kryminologii” 2007–2008, t. XXIX–XXX, s. 99–112.

17 United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations Economic Commission for Europe, *Manual on Victimization Survey*, United Nations, Geneva 2010, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Crime-statistics/Manual_on_Victimization_surveys_2009_web.pdf [dostęp: 16.05.2019].

(Fundamental Right Agency – FRA)¹⁸. Badaniem objęto wszystkie kraje członkowskie Unii Europejskiej. Dodatkową motywacją do podjęcia badań stanowiła przyjęta w 2011 r. Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej zwana również „konwencją stambulską”¹⁹.

Podstawowe narzędzie badawcze stanowił wystandaryzowany kwestionariusz ankiety dostosowany do kulturowo-obyczajowych charakterystyk danego kraju. Koncepcja i testowanie kwestionariusza było przedmiotem pilotażu zrealizowanego w sześciu krajach europejskich, w tym również w Polsce²⁰. Pod uwagę wzięto zagadnienia metodologiczne dotyczące zarówno budowy kwestionariusza ankiety, jak i sposobu realizacji planowanego badania europejskiego.

W podstawowym badaniu FRA przeprowadzono łącznie wywiady z 42 tys. kobiet w wieku od 18 do 74 lat wylosowanymi w każdym z 28 krajów członkowskich Unii Europejskiej²¹. Badanie obejmowało różne formy przemocy, zarówno przemoc fizyczną, seksualną, psy-

18 Violence against women. An EU-wide survey. Main results, FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2015, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf [dostęp: 16.05.2019].

19 Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (konwencja stambulska) została ratyfikowana przez Polskę w 2015 r. Według stanu na 11 maja 2019 r. konwencję ratyfikowały 34 kraje (ostatnio, w grudniu 2018 r. – Chorwacja). Zob. Chart of signatures and ratifications of Treaty 210 Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Council of Europe Treaty Office, 16.05.2019, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210/signatures> [dostęp: 16.05.2019].

20 Pilotaż był koordynowany przez Instytuty Narodów Zjednoczonych HEUNI oraz UNICRI. W Polsce badanie pilotażowe było realizowane przez Joannę Piotrowską, Magdalenę Grabowską, Małgorzatę Łojkowską (Fundacja Femi-noteka) oraz Beatę Gruszczyńską (Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej Uniwersytetu Warszawskiego). Zob. Pilot/Pre-testing for a FRA survey on Violence against women, Universität Bielefeld, <https://www.uni-bielefeld.de/IZG/forschung/projekte/gewf/pilot.html> [dostęp: 16.05.2019].

21 Badanie przemocy wobec kobiet było finansowane i kierowane przez FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) we współpracy z HEUNI i UNICRI. Wywiady przeprowadzane były w 2012 r. (na ogół w okresie kwiecień–lipiec) głównie metodą CAPI (indywidualne wywiady telefoniczne z wykorzystaniem komputera), po wcześniejszym bezpośrednim kontakcie z respondentką wylosowaną metodą *random walk*.

chiczną, ekonomiczną, jak i stalking oraz molestowanie seksualne. Pytania dotyczyły także doświadczeń przemocy w dzieciństwie oraz lęku przed przestępczością. Kwestionariusz obejmował również zagadnienia związane z reakcją organów ścigania, postawą policji wobec pokrzywdzonych kobiet, działaniem służb medycznych, organizacji państwowych oraz pozarządowych niosących pomoc kobietom pokrzywdzonym przemocą.

Wyniki pozwoliły na przybliżenie w każdym z państw unijnych rozmiarów przemocy, jakiej doznają kobiety ze strony mężczyzn: zarówno partnera (obecnego lub byłego), jak i innego mężczyzny, znanego kobiecie lub obcego. Ogólnie powiedzieć można, że średnio co trzecia kobieta doświadczyła przemocy fizycznej i/lub seksualnej po ukończeniu 15 lat. Doświadczenie przemocy najczęściej ujawniały Dunki, Finki, Szwedki, Holenderki (od 45 do 52% badanych), najrzadziej natomiast Polki, Austriaczki i Chorwatki (około 20%). Szacunkowo w Europie (państwach Unii) ponad 13 mln kobiet doświadczyło przemocy fizycznej w ciągu ostatnich 12 miesięcy poprzedzających wywiad wiktymizacyjny. Pokrzywdzonych przemocą seksualną było 3,7 mln kobiet.

Kobiety były również pytane o stalking. Stalking, czyli uciążliwe nękanie, dotknął niemal co szóstą kobietę (18%), która ukończyła 15 lat. W ostatnim roku poprzedzającym badanie nękania doznało 5% badanych. Były to najczęściej powtarzające się obraźliwe sformułowania lub groźby przekazywane natrętnie przez tę samą osobę. Dochodziło również do prześladowania czy uszkodzania mienia, a także do cyberstalkingu, czyli nękania za pośrednictwem np. poczty elektronicznej²². O takich zdarzeniach najczęściej mówiono w Szwecji (1/3 badanych), w Luksemburgu, we Francji (około 30%), na Malcie, w Holandii, Belgii, Niemczech, Danii, Finlandii (ok. 1/4 badanych), najrzadziej zaś – na Litwie, w Czechach, Polsce, Portugalii i Rumunii (niecałe 10%). W zdecydowanej większości, bo w ponad 63% przypadków, sprawcami nękania byli mężczyźni. Zgłoszenia i zajęcie się problemem przez policję dotyczyło tylko 1/5 zdarzeń.

Molestowanie seksualne dotknęło średnio co drugą kobietę, najczęściej dochodziło do niego w Szwecji, Danii, Francji, Holandii

---

22 D. Woźniakowska-Fajst, *Stalking i inne formy przemocy emocjonalnej. Studium kryminologiczne*, Wydawnictwa UW, Warszawa 2019.

i Finlandii (powyżej 70% badanych), najrzadziej takie zdarzenia potwierdzały kobiety mieszkające w Bułgarii, Rumunii, Polsce oraz w Portugalii (mniej niż 1/3 respondentek).

W badaniach FRA, podobnie jak w IVAWS, istotnym problemem było poznanie skali przemocy doznanej w dzieciństwie, czyli przed ukończeniem 15 lat. Pytania dotyczyły przemocy fizycznej, czyli np. policzkowania, ciągnięcia za włosy, dotkliwych kopnięć, bicia kijem lub innym narzędziem. Wyniki były, podobnie jak w innych przypadkach, bardzo zróżnicowane. Średnio niemal co czwarta kobieta doznała w dzieciństwie tego rodzaju przemocy. O przemocy doznanej w dzieciństwie najczęściej mówiły kobiety mieszkające w Finlandii (46%), Estonii (43%), Niemczech, Danii, Luksemburgu (około 35%). Na drugim biegunie znalazły się Cypr, Belgia, Litwa i Polska (poniżej 15%) oraz Słowenia, gdzie o przemocy doznanej w dzieciństwie powiedziało jedynie 8% kobiet²³.

Kobiety pytano również o opinię na temat częstości występowania przemocy w ich krajach. Najczęściej (ok. 30% respondentek z poszczególnych krajów) odpowiadały one, że przemoc zdarza się bardzo często, ok. połowy z nich twierdziło, że raczej często. Takie zdanie wyrażały m.in. Włoszki, Francuzki, Hiszpanki, Litwinki, Irlandki, Rumunki. Uwagę zwrócił wynik w Portugalii, gdzie aż 93% kobiet wyraziło opinię, że przemoc występuje bardzo często (60%) lub raczej często (33%). Najbardziej optymistyczne w opinii o częstości występowania przemocy okazały się Czeszki, Dunki, Estonki oraz Finki. Tylko co dziesiąta była zdania, że przemoc to bardzo częste zjawisko, jednak niemal co druga twierdziła, że zdarza się raczej często. W Polsce, podobnie jak na Słowacji, w Luksemburgu i na Węgrzech, niemal co szósta kobieta była zdania, że przemoc to bardzo częste zjawisko, a co druga uważała, że jest ono raczej częste²⁴.

Istotną kwestią są widoczne kampanie przeciwko przemocy, których celem jest m.in. wspomaganie przeciwdziałania, a także uświadamianie kobietom, że nie są same ze swoimi problemami. O takich kampaniach wiedziała średnio co druga badana. Najwięcej pozytywnych odpowie-

23 Warto podkreślić, że kary cielesne wobec dzieci zostały napiętnowane już w latach 70. XX w. Szwecja była pierwszym krajem, który w 1979 r. zakazał kar cielesnych. Towarzyszyły temu szerokie kampanie społeczne i zwiększona świadomość naganności takiego zachowania.

24 Figure 9.2 [w:] Violence..., op. cit., s. 153.

dzi potwierdzających znajomość kampanii udzieliły Hiszpanki (83%), Maltanki (77%) oraz kobiety mieszkające w Portugalii, Grecji oraz Francji (70%). Najrzadziej wiedzę o kampaniach miały respondentki w Austrii i Niemczech (20%). W Polsce kampanie dotyczące przemocy wobec kobiet znane były średnio co trzeciej badanej, podobnie jak w Estonii, na Łotwie oraz w Holandii i Szwecji²⁵.

Różnice w nasileniu przemocy wobec kobiet pomiędzy państwami są stosunkowo duże i bez dogłębnych badań ilościowych i jakościowych trudno o właściwe wyjaśnienia. Dyskusje wokół tych kwestii mogą przybierać różne kierunki, w tym również ton populistyczny. Interesującą podstawą rozważań na temat różnic w zakresie nasilenia przemocy wobec kobiet w państwach europejskich mogą być wyniki badań Europejskiego Instytutu Równości Płci (European Institute for Gender Equality – EIGE) dotyczących równości kobiet i mężczyzn w różnych dziedzinach²⁶. Za podstawowe narzędzie pomiaru przyjęto „indeks równości” obliczany na podstawie wartości wskaźników odzwierciedlających charakterystyki społeczno-kulturowo-ekonomiczne²⁷. Indeks przyjmuje wartość 100%, jeżeli w analizowanych obszarach występuje równość między kobietami i mężczyznami²⁸. W 2015 r. średni indeks europejski wyniósł 66,2%. Najwyższe wartości uzyskały kraje nordyckie: Szwecja (82,6%), Dania (76,8%) i Finlandia (73%) oraz Francja i Holandia (prawie 73%). Najniższe wskaźniki równości płci odnotowano w Grecji i na Węgrzech (ok. 50%), a następnie w Słowacji, Rumunii, Chorwacji, Czechach (poniżej 54%). W Polsce indeks równości osiągnął niecałe 57%, podobnie jak w Portugalii, Estonii i na Litwie.

25 Figure 9.8 [w:] Violence..., op. cit., s. 162.

26 Gender Equality Index 2017. Measuring gender equality in the European Union 2005–2015. Report, European Institute for Gender Equality, 2017, <https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-index-2017-measuring-gender-equality-european-union-2005-2015-report> [dostęp: 16.05.2019].

27 W konstrukcji indeksu bierze się pod uwagę wskaźniki reprezentujące społeczne, kulturowe i ekonomiczne obszary, takie jak: praca (pozycja i udział na rynku pracy), pieniądze (różnice w zarobkach, dochodach), wiedza (poziom edukacji, stopnie naukowe kobiet i mężczyzn), czas (na własną aktywność zawodową i rekreacyjną), władza (udział w gremiach decyzyjnych w sferze politycznej i strategicznej) oraz zdrowie (tryb życia, dostęp do usług medycznych).

28 Gender Equality Index 2017, European Institute for Gender Equality, <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2015> [dostęp: 16.05.2019].

Zestawienie odpowiednich wskaźników wskazuje na to, że w państwach o większej równości kobiet i mężczyzn obserwuje się również wyższe indeksy przemocy wobec kobiet, co zdaniem np. Joanny Goodey jest wynikiem większej świadomości i częstszego zgłaszania zdarzeń przemocowych policji w krajach o mniejszej dyskryminacji kobiet²⁹. Podobne podejście do zestawienia wyników badań wiktyimizacyjnych FRA i pomiarów równości płci EIGE przedstawia Magdalena Grzyb w artykule *Równość płci i przemoc wobec kobiet. Próba wyjaśnienia tzw. paradoksu nordyckiego*³⁰. Koncentrując się na sygnalizowanych w tytule krajach nordyckich, czyli Szwecji, Danii i Finlandii, autorka przedstawia szereg argumentów, wyjaśnień i teorii na temat współwystępowania z jednej strony większego nasilenia przemocy wobec kobiet, a z drugiej – większej równości między kobietami i mężczyznami. Autorka przytacza również wyjaśnienia FRA:

większa równość między kobietami i mężczyznami oraz większa świadomość społeczna problemu przemocy domowej czy przemocy wobec kobiet w ogóle prowadzą do większej otwartości ludzi do mówienia o tym problemie, a tym samym większej gotowości kobiet do ujawniania własnej wiktyimizacji³¹.

Należy podkreślić, że zarówno statystyki przestępczości w poszczególnych krajach, jak i niekiedy rezultaty badań wiktyimizacyjnych są odzwierciedleniem nie tylko liczby popełnianych przestępstw, lecz całego szeregu czynników, w tym również świadomości bycia osobą pokrzywdzoną przestępstwem niezależnie od sytuacji osobistej, uwarunkowań społecznych czy systemu statystycznego. Szczególne znaczenie ma to, jak podkreślał Hanns von Hofer, w przypadku danych na temat zgwałceń³². Niezależnie bowiem od różnic w zakresie społecznych uwarunkowań dotyczących rozumienia przemocy w poszczególnych

29 *Denmark. Nordic countries and violence against women*, Nordic Alcohol and Drug Policy Network, 11.03.2014, <https://nordan.org/nordic-countries-and-violence-against-women/> [dostęp: 3.05.2019].

30 M. Grzyb, *Równość płci i przemoc wobec kobiet. Próba wyjaśnienia tzw. paradoksu nordyckiego*, „Archiwum Kryminologii” 2018, t. XL, s. 221–261.

31 Ibidem, s. 236.

32 H. von Hofer, *Crime statistics as constructs. The case of Swedish rape statistics*, „European Journal on Criminal Policy and Research” 2000, t. 8, nr 1, s. 77–89.

krajach wyniki badań typu wiktyimizacyjnego dają lepszą możliwość poznania skali zjawiska niż nawet „najlepsze” dane statystyczne.

Po powyższym skrótowym przeglądzie dotychczasowych badań nad przemocą wobec kobiet warto zwrócić uwagę na planowany przez Eurostat projekt badawczy o zasadniczo szerszej perspektywie, a mianowicie Gender Based Violence (GBV), tj. badanie wiktyimizacyjne uwarunkowanej płcią przemocy wobec kobiet i mężczyzn³³. Projekt ma być realizowany w latach 2020–2022 we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej³⁴. Badanie obejmować będzie różne formy przemocy, w tym przemoc fizyczną, seksualną, psychiczną, a także molestowanie seksualne w miejscu pracy oraz stalking (uporczywe nękanie), które w coraz większym stopniu dotyka zarówno kobiety, jak i mężczyzn, powodując konsekwencje natury psychicznej i niekiedy doprowadzając osoby pokrzywdzone nawet do samobójstwa.

W 2018 r. w kilkunastu krajach Unii, w tym również w Polsce, zrealizowano pilotaż badania GBV poprzedzony pogłębionymi wywiadami z ekspertami, zogniskowanymi wywiadami grupowymi oraz warsztatami szkoleniowymi dla ankieterów³⁵. Pierwszy test pilotażowy przeprowadzono w Holandii w 2017 r.³⁶ Wyniki ujawniły wiele problemów metodologicznych związanych m.in. z długością kwestionariusza i wielością pytań dotyczących szczegółów doznanej przemocy, prawidłowym rozumieniem terminów, właściwym usytuowaniem okresu przemocy przez respondentów. Na przykład: w jednej z ważnych

33 *Eurostat starts developing gender-based violence survey*, European Union Agency for Fundamental Rights, <https://fra.europa.eu/en/event/2017/eurostat-starts-developing-gender-based-violence-survey> [dostęp: 16.05.2019].

34 Item 5. Gender Based Violence – State of Play, European Commission. Eurostat, DSS/2018/March/5, <https://circabc.europa.eu/sd/a/4372eae6-5a8b-4d11-afdf-bbc35bb4c2f0/DSS-2018-Mar-5%20GBV%20progress%20report.pdf> [dostęp: 16.05.2019].

35 Ibidem. Do badania testowego przystąpiło kilkanaście krajów, w tym również Polska poprzez Główny Urząd Statystyczny. W pilotażu badania GBV brali udział pracownicy GUS oraz Beata Gruszczyńska i Anna Więcek-Durańska.

36 R. Vis-Visschers, J. de Groot, *Methodological report on translating and pre-testing the questionnaire for Gender Based Violence by Statistics Netherlands*, Grant no. 07143.2017.001-2017.687, 25.01.2018, <https://circabc.europa.eu/webdav/CircaBC/ESTAT/crimestat/Library/Development%20of%20GBV%20survey/Pre-testing/Reports%20on%20pretesting/Methodological%20report%20NL.pdf> [dostęp: 16.05.2019].

sekcji kwestionariusza o molestowaniu seksualnym w pracy (*sexual harassment at work*) zdecydowanie zabrakło pytania o molestowanie w poprzednim miejscu pracy. W ogólnej ocenie podkreślano zbyt dużą szczegółowość pytań i nadmierną obszerność kwestionariusza³⁷. Kolejne testy pilotażowe zostały zrealizowane w Chorwacji, Estonii, Hiszpanii, na Malcie, w Polsce i Słowenii. Na zorganizowanym w Luksemburgu spotkaniu przedstawicieli państw członkowskich Unii na temat potrzeby modyfikacji pytań kwestionariusza podkreślono, że wstępne wyniki testowe pokazały, iż należy zwrócić większą uwagę na „pomiar” intensywności przemocy, gdyż jest to kluczowy element różnic między kobietami i mężczyznami. Kolejnymi istotnymi kwestiami z punktu widzenia różnic między płciami pokrzywdzonych przemocą okazały się skutki, doznane kontuzje, a także fakt zgłoszenia przemocy oraz skorzystanie z pomocy udzielanej przez instytucje i organizacje wspierające pokrzywdzonych przemocą³⁸.

Na zakończenie należy dodać, że przemoc, szczególnie wobec kobiet, ale także wobec mężczyzn, występuje w dużej i nieznanej skali, w różnorodnych rodzajach i formach. Badania dotyczące tych zjawisk, inicjowane oraz współfinansowane przez instytucje europejskie, stanowią istotny wkład zarówno w poznanie rozmiarów przemocy, jak i w mobilizowanie państw członkowskich Unii Europejskiej do przeciwdziałania przemocy, opracowywania strategii prewencyjnych, a także skutecznej ochrony pokrzywdzonych.

---

37 Podobne uwagi m.in. na temat zbyt długiego kwestionariusza ankiety i nadmiernej szczegółowości pytań zawarto również w raporcie polskim; niepubliczny Raport GUS dla Eurostatu, 2019 r.

38 Eurostat task force on the development of a survey on Gender-Based Violence (GBV), European Commission. Eurostat, 7–8.03.2018, <https://circabc.europa.eu/webdav/CircaBC/ESTAT/crimestat/Library/Meetings/Task%20Force%20GBV%202018%2015-16%20May/Point%2001%20Minutes%20GBV%20TF%207%208%20March%20draft.pdf> [dostęp: 16.05.2019].